

2. *Кудрицький А. В.* Полтавський педагогічний інститут імені В. Г. Короленка / *А. В. Кудрицький* // Полтавщина енциклопедичний довідник. – Київ: «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1992. – 767 с.

3. Олександр Пантелеймонович Руденко: бібліографічний покажчик: до 75-річчя від дня народження / уклад.: О. А. Губачова, О. В. Хорольський; за ред. М. І. Степаненка; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 250 с.

4. *Пістоленко І. О., Добровольський В. О.* Служіння науці та вітчизні / *І. О. Пістоленко, В. О. Добровольський* // Полтавський краєзнавчий музей: збірник наукових статей. Випуск VII – Полтава «Дивосвіт 2012». – 390 с.

5. *Руденко О. П.* Біля витоків знань. Фундатори фізико-математичного факультету / *О. П. Руденко.* – Полтава: Полтавський літератор, 2016. – 60 с.

6. *Сарданашвили Г. А.* Дмитрий Иваненко – суперзвезда советской физики. Ненаписанные мемуары / *Г. А. Сарданашвили* – М.: УРСС, 2010. – 313 с.

7. *Храмов Ю. А.* История физики / *Ю. А. Храмов* – К.: Фенікс, 2006. – 1176 с.

Тамара Костиренко

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОСИН ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ У КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОМУ КОЛЕГІУМІ (1632 – 1701 рр.)

Педагогічні аспекти модернізації навчально-виховного процесу вищої школи відповідно стратегічних завдань трансформації і розвитку освіти в Україні пов'язуються сучасними вченими з проблемою формування суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів і студентів. В основу цих відносин покладено принцип людиноцентризму, сутність якого полягає в інтегральному прояві міжособистісної людяності, створення належних умов для професійного становлення майбутнього фахівця на засадах гуманізму і творчої діяльності.

Звернення до традицій і особливостей формування відносин викладачів і студентів у вищих навчальних закладах України минулого дозволяє, на нашу думку, забезпечити розвиток високої культури міжособистісної взаємодії суб'єктів навчального процесу вишу у сучасних умовах, зберегти шанобливе ставлення до історико-культурної спадщини функціонування вітчизняної вищої школи. Взірцем у цьому контексті є Києво-Могилянська академія, яка впродовж століть трансформувалась із братської школи, колегіуму у вищий навчальний заклад, видатний центр українського просвітництва, який мав значний вплив на розвиток науки і культури не тільки слов'янських народів, але й Європи в цілому.

Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчив, що дана проблема досліджувалася за такими напрямками:

– історико-теоретичні психолого-педагогічні аспекти формування відносин викладача й студента у загальноосвітній та вищій школі (Г. Атвантер, О. Бодальов, А. Бойко, В. Власенко, О. Гончар, В. Казанська, В. Кан-Калик, В. Кессель, А. Косаковські, Я. Коломінський, С. Кондратьєва, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, Х. Лійметс, А. Реан, Г. Хібш, А. Хоменко, Т. Яценко та ін.);

– історія діяльності Києво-Могилянського колегіуму (1632-1701 рр.) (В. Аскоченський «Киев с древнейшим его училищем Академией» (1856 р.), «История Киевской духовной академии по преобразовании ее в 1819 г.» (1863 р., С. Голубев «История Киевской духовной академии» (1886 р.), М. Петров «Киевская академия во второй половине XVII века», Ф. Тітов «Стара вища освіта в Київській Україні XVI - поч. XIX в.» (1924 р.)). Серед сучасних видань виділимо дослідження З. Хижняк «Києво-Могилянська академія: Суспільно-політичні й ідеологічні передумови виникнення вищої освіти на Україні» (1991 р.), З. Хижняк, В. Маньківський – «Історія Києво-Могилянської академії» (2003 р.), З. Хижняк «З історії Києво-Могилянської Академії XVII-XVIII ст.» (2005 р.);

– особливості освітньої практики колегіуму (Г. Антонюк, В. Баранівський, В. Горський, Н. Ковальчук, В. Микитась та ін.).

У ході дослідження було з'ясовано, що недостатньо висвітленими є особливості відносин між викладачами й студентами в колегіумі. Проблемою також є те, що в працях історичного спрямування вказаний період існування навчального закладу колегіум досить часто називають «академією» (цей статус колегіум отримав за указом Петра I у 1701 р.), що ускладнює процес дослідження.

Історія колегіуму (1615 р.) починається з об'єднання Києво-братської школи з Лаврською школою (1631 р.). Відбулось це за ініціативи, передусім, П. Могили та православного духовенства. Завдяки їхнім зусиллям було закладено основу для виникнення і розвитку вищих навчальних закладів на українських землях. У «Акті Київського Богоявленського братства» зазначено, що П. Могила є «пожиттєвим дозорцем» колегіуму [9, с. 4-5].

Аналіз наукових досліджень [1; 6; 7] показує, що педагогічний процес у Києво-Могилянського колегіумі носив демократичний характер, який виявлявся у вільному зарахуванні студентів до колегіуму протягом року; навчанні студентів різного стану й віку – як з бідних, так і заможних сімей, а також іноземців; щоденною мовою спілкування професорів і студентів була українська; діяльність своєрідного учнівського самоврядування, можливість продовжувати навчання без обмеження терміну (у зв'язку з хворобами, голодом) та ін..

Демократизм відносин викладачів і студентів у педагогічному процесі сучасної вищої школи є провідним принципом її якісного функціонування. Сучасний педагогічний процес у вищій школі є «взаємодією викладачів і студентів, де діяльність кожного з учасників визначається загальними цілями та носить особистісний, суб'єкт-суб'єктний характер» [8, с. 63]. Визначені в сучасній педагогічній теорії умови ефективності функціонування таких відносин знаходимо і в діяльності колегіуму:

1. Орієнтація педагогічного спілкування на діалогічні форми, яка допомагала вихованцю удосконалити знання латини, а викладачу – оцінити рівень засвоєння лексики й граматики. Фара чи аналогія – найнижчий, підготовчий клас, у якому вчили читати й писати слов'янською, латинською та грецькою мовами. В інфимі вже говорили латиною, перекладали з латини за словником Кнапа рідною мовою й навпаки, писали екзерциції (класні вправи) привчали до граматичного розбору. У класі граматики повністю вивчали граматику латини Емануїла Альвара (1572 р.), писали окупації (домашні завдання), починаючи із синтаксими, студенти спілкувалися з викладачем і між собою латиною [4, с. 74]. Глибокі знання з мов дозволя-

ли студентам вільно спілкуватися з викладачами, презентувати мовну ерудицію, займати активну позицію співрозмовника, проводити тижневі, місячні й підсумкові диспути, що свідчить про діалогічність організації навчального процесу.

2. *Утворення довірливого міжособистісного середовища, де відбувається взаємодія суб'єктів, реальних позицій їх свідомості й можливостей.* Над молодшими учнями ставили старшого (аудитора), він стежив за вивченням уроків та відзначав знання на спеціальному аркуші – «єрраті» («нотаті») латинськими словами: знає, не знає, помилявся, вивчив не все завдання, зовсім не знає [4, с. 74]. З позначкою «correcta» аудитор здавав зошити вчителю [6, с. 118]. Так своєрідно організовували навчальний процес викладачі в колегіумі, формуючи особливі відносини зі старшими студентами на основі взаєморозуміння, поваги і довіри.

3. *Опора у відносинах на рівень культури й компетенції учасників взаємодії як фактору особистісного розвитку.* Молодь колегіуму виховували на полемічно-публіцистичних працях: «Палінодія» З. Копистенського, «Тренос» М. Смотрицького, «Протестація» Й. Борецького, «Хроніка» Т. Софоновича [6, с. 122]. Наприклад, М. Смотрицький закликав: «Будьте прикладом вірних у мові, в поведінці, в любові, в вірі, в чистоті...бороніть несильних, а беспорядних спрямовуйте» [7, с. 19]. Виховні засади в колегіумі ґрунтувалися на давніх українських традиціях, християнській моралі, на досвіді вітчизняної педагогічної думки й досягнень західноєвропейських країн в епоху Відродження та Нового часу [6, с. 122], одним з унікальних представників якого був Еразм Ротердамський. Квінтесенцією його педагогічних поглядів є поєднання гуманітарно-філологічної освіти з релігійно-моральним вихованням, що ґрунтуються на трьох видах шляхетності: «перший складається з доброчесності й правильних учинків; другий – знання найдостойніших наук; третій – за походженням, родовим деревом» [2, с. 103].

4. *Гуманістична спрямованість професійної діяльності викладача вищої школи.* «Дидаскал...повинен бути побожним, смиренно мудрим, лагідним, стриманим..., не злий, не задрісний, не лайливий...а у всьому показує взірець для наслідування, і щоб учні були, як учитель їх» [5, с. 38]. Від того, як суб'єкти взаємодії сприймають вигляд і поведінку партнера залежить характер відносин, результативність контактів і ступінь взаєморозуміння [8, с. 68]. Тому, як зазначав Еразм Ротердамський, важливим є «підбір культурних і морально бездоганих учителів» [2, с. 112].

Важливим для нашого дослідження є положення щодо характеру взаємодії викладачів і студентів: «має дидаскал розмовляти з дітьми, навчаючи послушенству до батьків та дидаскалів, до всіх з покорою й повагою» [5, с. 40]. В обітниці П. Могили проголошено триєдині засади навчання й виховання молоді: вірність батьківській вірі, звичаям і європейська освіченість, які він сповідував усе життя і «які принесли Україні сподівані плоди на ниві культурній, релігійній, державотворчій» [7, с. 46]. Питання виховання молоді висвітлено також в «Антології» (1636 р.) П. Могили, де він закликає молодь засвоювати науку, тримаючись православної віри: «щоб в тих школах не тільки зверхні науки, але й ... побожність в серцях ваших...». Крім цього, П. Могила спонукає наставників формувати «бажані риси» у молоді «через їхні розум і серце», а не насильно, бо це може призвести до протилежних наслідків [6, с. 123].

5. *Взаєморозуміння, співробітництво і співтворчість викладача і студента у навчально-виховному процесі.* П. Могила в «Антології» підкреслює, що «праця – це спосіб життя, який стане радісним, коли праця буде творчістю» [6, с. 123]. Прикладом може слугувати студентська театральна діяльність, яка стала фундаментом зародження в колегіумі професійного театру. Різноманітні сюжети з релігійного і світського життя демонстрували студенти під керівництвом викладачів [3, с. 297]. Першою датованою драмою є «Алексій, чоловік Божій» (1673 р.) [6, с. 109]. Участь студентів у виставах сприяла оволодінню технікою мовлення, що є важливим під час спілкування з викладачем, щоб висловити думки [3, с. 298]. Таким чином, підготовка студентами інтермедій і драм, розучування пісень і кантів виступало дидактичним і духовним засобом виховання молоді, забезпечувало високий рівень культури відносин.

6. *Суб'єктність як провідний принцип функціонування відносин викладача і студента.* «Навчати дидакал і любити повинен усіх дітей однаково, як синів багатих, так і сиріт бідних ...» [5, с. 38]. Студенти вільно могли висловлювати свої думки на диспутах, до яких готувалися на риторичні. На думку В. Микитася, риторика Йосифа Кононовича-Горбацького – «яскравий приклад демократичного спрямування освітньої справи колегіуму» [4, с. 74]. Діалектика в курсі риторичної – це перехід до вільного критичного мислення. Лекції не минали даремно, бо вихованець аналізував слова викладача, щоб гідно представити себе на диспуті. До речі, залишилися їхні тези до диспутів, конспекти, за якими, можна проаналізувати психологічні аспекти педагогічної взаємодії. Учасники диспуту повинні були проявляти знання предмета й суміжних наук, уміння користувалися різними засобами впливу на слухачів, звертатися до логіки й риторичного мистецтва, культури ведення дискусії [6, с. 117]. На таких зібраннях формувалися національні, патріотичні погляди. Під час національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького більшість викладачів і студентів пішли до війська.

7. *Європейський рівень освіти професорсько-викладацького складу колегіуму та демократизм студентського життя.* Дослідження показує, що викладацький склад колегіуму склали високоосвічені фахівці, більшість з яких було направлено на навчання за кордон і потім повернуто у якості професорів. П. Могила постійно сприяв продовженню навчання в Європі випускників колегіуму. «Спифаній Славинецький, Ясинський Варлаам, Іоасаф Кроковський, Стефан Яворський повернувшись з іноземних закладів, стали професорами різних дисциплін в альма-матер» [7, с. 68]. Підтвердження цього знаходимо також і у дослідженні В. Микитася: «П. Могила відправив за кордон кількох юнаків, а зі Львова запросив однокурсників із Замоїської академії – Сильвестра Косова, Ісайю Трофимовича та інших» [4, с. 73].

Ректор Києво-Могилянського колегіуму також був професором богослов'я в найстаршому класі. Це – особливо цінний аспект, адже він формував відносини з студентами не лише як керівник, а й викладач, оцінював рівень знань, які здобували в молодших класах. Відомі ректори колегіуму: Леонтій Бронкевич, Йосиф Кононович-Горбацький, Інокентій Гізель. Викладачі й професори повинні були подавати йому на перегляд свої звіти і конспекти лекцій, а учні – «окупації» та «екзерциції», віршові й епістолярні твори [4, с. 82]. Це сприяло поєднанню віт-

чизняної світоглядної філософської традиції із західно-європейською науковою філософською думкою.

Цікавим є те, що у колегіумі одночасно з професорськими корпораціями існували студентські товариства, конгрегації (братства в ім'я Святої Богородиці) учнів старших (філософського і богословського) і нижчих класів, які мали органи самоврядування та печатку як самостійні організації, збирали пожертвування на потреби самої конгрегації, робили видатки на благодійні трапези та інші заходи студентського об'єднання. Це сприяло підвищенню відповідальності членів конгрегації за виконання моральних виховних завдань академії [1]. І професорські корпорації і студентські конгрегації були праобразом сучасних учених рад університетів і наукових і профспілкових гуртків студентів.

Таким чином, вивчення особливостей організації педагогічного процесу Києво-Могилянської академії періоду колегіуму, історії відносин викладачів і студентів у той період, приводить нас до висновку, що відносини професорсько-викладацького і студентського складу колегіуму носили прогресивний демократичний характер, сприяли високодуховній атмосфері спілкування і діяльності та набагато випередили час.

Список використаної літератури

1. *Баранівський В. Ф.* Демократизм Києво-Могилянської Академії як прикмета її європейської приналежності / В. Баранівський // Мандрівець. – 2004. – №1. – С. 16-20.
2. *Год Б. В.* Еразм Роттердамський – «наставник Європи»: історичні та педагогічні нариси / Б. В. Год, Н. В. Год. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2012. – 206 с.
3. *Лимаренко Л. І.* Діяльність студентського театру у вимірах часу: історико-педагогічний аспект / Л. І. Лимаренко // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 22. – С. 293-301.
4. *Микитась В. Л.* Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась – К., 1994. – 288 с.
5. Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVIII ст.): Тексти і дослідження / АН УРСР. Ін-т філософії, Ін-т сусп. наук; редкол.: В. І. Шинкарук та ін. – К.: Наук. думка, 1988. – 568 с.
6. *Хижняк З. І.* Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 181 с.
7. *Хижняк З. І.* Києво-Могилянська Академія: суспільно-політичні й ідеологічні передумови виникнення вищої освіти на Україні / З. І. Хижняк – Київ: Знання, 1991. – 78 с.
8. *Хоменко А. В.* Суб'єкт-суб'єктні відносини як основа реалізації сучасної парадигми вищої освіти в Україні / А. В. Хоменко // Педагогічні науки: Збірник наукових праць. – Випуск 2 (64). – Полтава, 2015. – С. 61–69.
9. *Шевчук В.* Кілька думок з приводу заснування Київської колегії / В. Шевчук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2014. – № 11. – С. 4–5.